

ועוד נחלקו רבי זירא ורבי אבא בר ממל לדברי רבי אלעזר בן עזריה, האם מותר לחפור בשדהו כדי להניח שם זבלו לאוצר [שצריך לחפור שלשה טפחים או להגביה שלשה טפחים מקרקע השדה, שאם לא כן נראה כמזבל שדהו], ואין חוששים שנראה כעודר כי זבלו מוכיח עליו, או שמא אסור הדבר וצריך להעמיק קודם שנת השביעית. הלכה כחכמים (רמב"ם שמיטה א, ט; ריא"ז). יש סוברים שאם משליך את האדמה לאגפיה אסור אף לחכמים (עפ"י ראשון לציון. וכן משמע בר"ן - ע' תוי"ט ורעק"א). ויש חולקים (ע' שפת אמת).

דף ה

- ז. א. האם מותר לחפור ולתקן בורות מים במועד?
 ב. צרכי הרבים הנעשים במועד – כיצד?

א. הסיקו בגמרא כדברי רבי יוחנן שבורות שיחין ומערות של רבים שהרבים צריכים להם (במועד. ראשונים), מותר לחפרם במועד, וכשאננם צריכים להם אסור לחפור אבל חוטטים אותם מצרורות וכד', שפים את סדקיהם וסדים אותם בסיד. ושל יחיד, אם צריך לו – חוטטים אבל לא חופרים. ואם אין צריך לו – אין חוטטים אבל כונסים מים לתוכם (בכלים, מגשמים שירדו על הגגות וכד'. נמוקי יוסף).

ב. מתקנים במועד את אמות המים המקולקלות ואת קלקולי המים שברשות הרבים וחוטטים אותם, ומתקנים את הדרכים ויוצאים לקווצם, וכן מתקנים את הרחובות ואת האסטרטאות (= דרכים מפולשות; שוקים גדולים חוץ לעיר) ואת מקוות המים, יוצאים למוד אותן וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה מרגילים לתוכו ארבעים סאה, ועושים כל צרכי הרבים – לרבות חפירת בורות כשהרבים צריכים להם וכנ"ל. ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכו, תלמוד לומר והיה עליך דמים.

- ח. א. ציון הקברות – כיצד?
 ב. מהו בית הפרס ומה דינו?

א. רמזו ממקראות רבים שצריך לציין את הקברות כדי להפריש אוכלי תרומה ועושי טהרות מן הטומאה. אין מציינים אלא על דברים המטמאים את המאהיל עליהם, כגון שדרה וגולגולת, רוב בנין או רוב מנין של עצמות המת. כזית מצומצם מן המת אעפ"י שמטמא באהל אין מציינים אותו, כי במשך הזמן הוא נפחת מכזית – מוטב ישרפו עליו תרומה וקדשים לפי שעה (העוברים מעליו עד של נחסר) ואל ישרפו עליו לעולם (כשיצינוהו ויעברו עליו בטעות, ובאמת לא נטמאו).

אין מציינים על הודאות (שהכל יודעים להישמר מהן) אלא על הספקות, ואלו הן הספקות – סככות [= אילן המיסך על הארץ (בסמוך לבית הקברות, ספק אם יש טומאה תחתיו, או ודאי יש טומאה אלא שיש הפרש בין נופי האילן ואין ידוע באיזה מקום. תוס') ופרעות [= אבנים בולטות מן הגדר (ואין ידוע תחת איזה אבן נמצאת הטומאה. תורא"ש) ובית הפרס (כדלהלן)].

אין מעמידים ציון במקום טומאה אלא מחוצה לו, שלא להפסיד טהרות של הנכנס בפתע. ואין מרחיקים ציון ממקום טומאה (יותר מכלשהו. רש"י; רא"ש הל' טומאה) שלא להפסיד את ארץ ישראל.

א. אם הציון על גבי אבן מוגבהת, אין מרחיקים הציון מן הטומאה מפני שהציון בולט לעין, אבל על הקרקע מרחיקים אותו מעט, שלפעמים אין רואהו עד שבא ונוגע ומאהיל (עפרש"י בשם מורו להלן ז).

ב. הציון נעשה בסיד לבן, כעצמות (עפ"י ב"ק טו). והיה דרכם להניח שתי אבנים בשני קצות הקבר וממחים סיד ושופכים על אותן האבנים וביניהן, מראשו ועד רגליו. ואם השטח גדול, כגון שדה מלאה בטומאה, מציינים את היקף השטח בלבד (תורא"ש, עפ"י גמרא להלן ז. וער"ש ריש שקלים שמשמע שהציון נעשה סביב הקבר ולא על כולו).

ג. בתוס' כאן משמע שלדברי רבי שמעון בן פזי, ציון הטומאה הוא דין דאורייתא, ובבבא-בתרא (קמז.) כתבו התוס' שאינו אלא מדרבנן (וע' שו"ת בנין ציון ח"א קב).

ב. שלשה 'בית הפרס' הם: שדה שנאבד בה קבר, שדה שנחרש בה קבר, ושדה בוכים; – שדה שנאבד בה קבר מטמאה באהל, וצריך לצינינה.

שדה שנחרש בה קבר – חוששים שמא המחרשה פיזרה את העצמות, (ומדאורייתא אין לחוש לכך מפני שהמת קבור בעומק, אלא חומרא שהחמירו חכמים בטהרות. תוס') וחוששים כמלא מענה – מאה אמות. שדה זו אינה מטמאה באהל, ולכך מנפח אדם בית הפרס והולך (לעשות פסחו), שכל עצם כשעורה המטמאה בהסט, מתפזרת בניפוחו, ובשם עולא מסרו שבית הפרס שנידש טהור.

שדה שנחרש בה קבר מקילים אפילו במקום הקבר, מפני שמדאורייתא הכל טהור משום ספק טומאה ברשות הרבים, שמא המחרשה הסיטה את העצמות (עפ"י תוס' כתובות כח: ד"ה בית).

שדה שאבד בה קבר וציינוה, ועתה אין ידוע מה טיבה – אם יש בה אילנות, בידוע שנחרש בה קבר אחר כך, ובאופן שהאילנות מסוככים בשדה כולה ואינם בשורה אחת בלבד, שאז ודאי נחרשה כולה. או אפשר אפילו כשהאילנות עומדים בגבולי השדה והציון נמצא שם, שכיון שאין מרחיקים את הציון מהטומאה, ודאי הטומאה היתה באותו מקום ולא בפנים, ונחרשה. אין בה אילנות (והיא שדה הראויה ליתע. עתוס') – בידוע שלא נחרשה (ואם אינה ראויה ליתע, אין ודאות בדבר אלא ספק. עפ"י תוס'). רבי יהודה אומר: אינה בחזקת חרושה עד שיהא שם זקן או תלמיד שיודע שנחרש (רש"י).

הראב"ד (טומאת מת י, י) והרי"ד פירשו 'אין בה אילנות' – שרואים שנגדעו, ולכן זה סימן שאבד בה קבר, כי אין מקיימים אילנות באותה שדה (כבאהלות יח). וכשיש שם זקן ותלמיד, פירשו שיודעים הדבר שאין מקיימים בה אילנות.

שדה בוכים – היא שדה שמפטירים (= מספידים) בה את המת העובר ממקום למקום, וכשנפטרים ממנו בוכים. וחוששים שמא נתלדל אבר מן המת ונפל שם, מפני שבא ממקום רחוק, וסמכו אלו על אלו ועזבוהו שם.

דף ו

ט. מה הדין לענין טומאה במקרים הבאים?

א. מצא אבן אחת או שתיים מצויינות?

ב. שדה שמיצריה מצויינים, כולם או חלקם?

א. מצא אבן מצוינת – תחתיה טמא. שתיים; אם יש סיד ביניהן – ביניהן טמא (גם אם הוא מקום חרוש. עפ"י תוס'). ואם לאו – ביניהן טהור. היה הסיד שפוך על ראשיהן ומרודה לכאן ולכאן, אם יש חורש (= מקום חרוש) ביניהן – ביניהן טהור, שאומרים הסיד שבצדדים נקלף מהאבנים מפני החורש [ועוד י"ל שנטהר הקבר בגלל החרישה]. ואם אין חורש ביניהן – טמא.